

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто процеси глобалізації інформаційно-бібліотечної діяльності в напрямі мобілізації бібліотечних об'єднань, участі в міжнародних проєктах та використання глобальної мережі Інтернет.

Ключові слова: бібліотека, глобалізація бібліотек, міжнародна діяльність бібліотек.

Рассмотрены процессы глобализации информационно-библиотечной деятельности в направлении мобилизации библиотечных объединений, участия в международных проектах и использования глобальной сети Интернет.

Ключевые слова: библиотека, глобализация библиотек, международная деятельность библиотек.

The processes of globalization information library activities towards mobilization of library associations, participation in international projects and the global Internet.

Key words: library, libraries globalization, international activities of libraries.

Соціальні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, пов'язані з глобальними змінами. Поняття «глобалізація» означає широкий спектр таких подій, як інтенсивна боротьба за встановлення світового порядку на основі інтеграції та уніфікації в усіх сферах людської життєдіяльності, розвиток світових ідеологій, зростання кількості міжнародних організацій, виникнення і розвиток транснаціональних корпорацій, зростання міжнародної торгівлі, формування мультикультурних спільнот, створення планетарних засобів масової інформації, впровадження та розвиток глобальної мережі Інтернет тощо. Процеси глобалізації, що охоплюють дедалі більше сфер життя, привертають пильну увагу вчених різних галузей. Бурхливе зростання і загальне поширення технічних систем та технологічних процесів змінюють усі сфери життя суспільства. Поступово утворюється світовий технологічний та інформаційний простір з транспортними і телекомунікаційними мережами. Діяльність бібліотек світу долучається до цих процесів.

Тема статті є актуальною, оскільки в соціокультурній сфері тенденції глобалізації найскладніші і найсуперечливіші. Дедалі чіткіше проявляється глобальність наукового прогресу, який сприяє подальшому розвитку інформаційних технологій, завдяки всесвітнім інформаційним мережам поширюється інформація, розвивається міжнародна кооперація зі зберігання світової культурної спадщини. Але є й негативні тенденції: змінюються етичні та моральні цінності, поширюється позбавлена національного змісту масова антикультура, спрямована на агресію і розбещення, рекламна продукція нав'язує споживання товарів низької якості тощо.

В умовах значного поширення телекомунікацій та Інтернету, породжуючи нову хвилю уніфікації й стандартизації, поступово переважають позитивні тенденції в духовній сфері. У інформаційно-бібліотечній діяльності розвивається міжнародна співпраця, успішно впроваджуються проекти зі збереження культурної спадщини, розвивається корпоративний рух, функціонують електронні бібліотеки, здійснюється електронна доставка документів (ЕДД).

Мета статті — проаналізувати глобалізаційні процеси в інформаційно-бібліотечній діяльності та напрямки, за якими вони відбуваються.

Історія бібліотек світу невід’ємна від розвитку людської цивілізації. Іноді моментом зародження глобалізації вважають виникнення міжнародної торгівлі й становлення світових імперій Ахеменідів, Олександра Македонського, Стародавнього Риму. Саме в період завоювань та розквіту імперій відбувалася соціально-комунікаційна взаємодія культур і будівництво бібліотек. Однак прихильників такої точки зору небагато. Частіше трапляється твердження, що перший етап глобалізації — це епоха великих географічних відкриттів, коли виникли колоніальні імперії, що також сприяло взаємопроникненню культур та розповсюдженню писемних пам’яток, які ставали надбанням бібліотек. Але в самій сутності бібліотеки закладені, з одного боку, тенденції глобалізму, з іншого — локальності [4; 9].

Окремі питання глобалізації вивчають Є. Д. Жабко, О. Л. Лаврик, Т. Б. Маркова, Ю. П. Мелентьєва, В. О. Ільганаєва, Я. А. Шрайберг.

Необхідно зазначити, що нині тенденції глобалізації розпочинаються з професійного руху — створення бібліотечних об’єднань з метою обміну професійним досвідом та вирішення спільних завдань. На думку Ю. П. Мелентьєвої, процеси глобалізації дедалі більше охоплюють сферу культури. Однак суть процесу глобалізації в такій сфері, як бібліотечна діяльність, вивчена недостатньо. Дослідниця зауважує, що перші прояви глобалізації у сфері бібліотечної справи на пострадянському просторі виникли наприкінці 1980 — початку 1990-х рр., коли перебудова всього суспільства зумовила значні перетворення і в бібліотечній справі. У цей самий час починається об’єднання національних інформаційних ресурсів на основі створення локальних комп’ютерних мереж та виходу до мережі Інтернет [5].

У цей період виникали різні професійні об’єднання бібліотекарів: Харківське бібліотечне товариство (1990 р.), Асоціація інформаційно-бібліотечних технологій (1992 р.), Українська бібліотечна асоціація (1995 р.), — уможливорюється спілкування із зарубіжними колегами на різних заходах ІФЛА, ALA для різних категорій бібліотечних фахівців, створюються умови для активного й ефективного міжнародного співробітництва. Цьому сприяла також діяльність зарубіжних культурних центрів, таких як Інститут Гете та Британська Рада. Поширення набули спілкування із зарубіжними колегами, ознайомлення з діяльністю бібліотек світу, досвідом бібліотечного обслуговування різних категорій читачів, методами управління бібліотеками в різних країнах тощо.

Розвиток громадської діяльності бібліотек та спільні цілі поступово зумовили об’єднання бібліотек у корпоративний рух. У розвитку корпоративної діяльності бібліотек значну роль відіграють бібліотечні асоціації,

які посилюють свій вплив на державні структури управління. Основні напрями їхньої діяльності: формування та реалізація державної бібліотечної політики, участь у розробленні основ бібліотечного законодавства, дослідницька та видавнича діяльність.

Вивчення наукових праць дозволяє дійти висновків про основні напрями глобалізаційних процесів, що відбуваються в бібліотечній діяльності. Це, передусім, формування єдиних:

- професійних цінностей, таких як свобода інформації, читач — центральний об'єкт бібліотечного обслуговування; дотримання авторського права, професійна етика тощо;
- професійної термінології;
- пріоритетних напрямів діяльності бібліотеки та читацьких груп (читачі з особливими потребами, а також ті, яким бракує знань інформаційної культури тощо);
- інформаційних ресурсів, технологій, форматів, стандартів роботи в інформаційних мережах, правил каталогізації;
- стандартів та правил будівництва, внутрішнього оформлення та інтер'єру бібліотечного середовища за міжнародними зразками;
- виконання у своїй діяльності рекомендації міжнародних бібліотечно-інформаційних інституцій (ІФЛА, ЮНЕСКО тощо).

Сучасні процеси глобалізації характерні для освітньої сфері в напрямі підготовки персоналу для бібліотек. Ці тенденції реалізуються через міжнародні проекти обміну студентами, які мають можливість пройти стажування на базі зарубіжних бібліотек та набути інноваційного досвіду.

Професійне спілкування й обмін досвідом між бібліотечними фахівцями нині відбуваються не тільки на основі традиційних заходів, дедалі частіше в процесі Інтернет-конференцій, вебінарів та інших інтерактивних способів обміну інформацією [3; 5].

На сучасному етапі розвитку світового суспільства розпочинається новий етап глобалізації, пов'язаний з багатьма факторами перетворення суспільства, який для бібліотек передусім важливий упровадженням у їхню діяльність глобальної мережі Інтернет.

Я. Шрайберг уважає, що виникнення Інтернету можна розглядати як головний компонент інформаційних технологій, що став єдиним загальносвітним комунікаційним середовищем, Інтернет є невід'ємним елементом технічного прогресу людства. Добре розвинена телекомунікаційна інфраструктура в багатьох зарубіжних країнах дозволила Інтернету достатньо стрімко здійснити свою експансію на бібліотечному просторі [3; 8].

Наприкінці ХХ ст. Інтернет масово впроваджено в зарубіжні бібліотеки. У цей час в Україні бібліотеки перебували в кризовому стані недостатнього фінансування, тому не була підготовлена технічна база. Проблему підключення до Інтернету бібліотек вирішили завдяки організаціям, інвестиціям та благодійним внескам спонсорів, проектним програмам, таким як «Бібліоміст», хоча деякі проблеми досі існують.

Упровадження Інтернету як єдиного комунікаційного середовища межбібліотечної кооперації, інтеграції та комунікації допомогло вирішити такі питання, як подання інформації про бібліотеки, а пізніше представ-

лення електронних каталогів та інших своїх інформаційних продуктів і послуг на веб-сайтах, ділове листування електронною поштою, презентація діяльності бібліотек у соціальних мережах, здійснення корпоративних бібліотечних проєктів, спрямованих на створення інформаційних ресурсів в Інтернеті. Для багатьох користувачів бібліотек Інтернет надав нових можливостей долучитися до світових інформаційних ресурсів через доступ до електронних бібліотек, архівів, музеїв, баз даних, репозиторіїв тощо.

Активне використання глобальної мережі Інтернет у діяльності бібліотек сприяло виникненню нових форм обслуговування читачів, таких як електронна доставка документів, віртуальна довідка, що зумовило нову категорію користувача — віртуального або онлайнного. Сучасні віртуальні користувачі всього світу для задоволення своїх інформаційних потреб звертаються до різних електронних бібліотек: «Гутенберг», «Всесвітня цифрова бібліотека», «Європейська електронна бібліотека», «Пам'ять Америки», «Галика» тощо.

Електронні бібліотеки відтворюють і зберігають найцінніші видання в їх первісному вигляді, оперативно забезпечують повнотекстовою електронною інформацією віртуальних користувачів будь-де. Виникають такі нові види електронних бібліотек, як репозиторії, в яких автори самі можуть публікувати свої праці. Інформаційні електронні ресурси будь-якої країни світу інтегруються у світові інформаційно-бібліотечні фонди. Експресивне поширення інформації сприяє не тільки ефективному та швидкому розповсюдженню праць в електронному вигляді, але й популяризації авторів книг.

Усесвітня мережа надає нових можливостей використання професійного досвіду і знань бібліотекарів для задоволення інформаційних потреб суспільства. Нові сучасні тенденції довідково-бібліографічної роботи бібліотек, які зумовлюються цифровим середовищем, сприяли виникненню такого нового сервісу бібліотек, як віртуальна довідкова служба. На сучасному етапі бібліотекознавці відзначають тенденцію до збільшення використання інформаційно-пошукових систем Інтернету і більшої самостійності споживачів інформації, які здійснюють інформаційний пошук без участі бібліотекарів. При цьому дуже популярними є віртуальні довідкові служби — як безплатні, так і комерційні [1; 8; 7].

Визнаючи популярність комерційних пошукових служб в Інтернеті, американські фахівці наголошують на необхідності ефективної організації довідково-інформаційного обслуговування користувачів бібліотек у віртуальному середовищі. Висловлюючи стурбованість перспективами існування та подальшого розвитку бібліотечної професії, більшість із них проте вважають, що електронні мережі відкривають перед бібліотекарями нові можливості щодо використання їх професійних знань і досвіду. Відтак, традиційно провідна роль бібліотекарів в організації та оцінці інформаційних ресурсів набуває дедалі більшого значення [12; 13].

Необхідність забезпечення доступу до інформації для віддалених користувачів сприяє виникненню в бібліотеках нових видів послуг, що поєднують нові технології з традиційними формами обслуговування. Як один із ефективних методів активізації довідково-інформаційної роботи в бібліотеках пропонується використовувати мобільне обслуговування користувачів

безпосередньо з автоматизованих робочих місць. Значну увагу американські бібліотекознавці приділяють просуванню довідково-інформаційного обслуговування в Інтернеті на основі вивчення й опанування «інструментів і стратегій» комерційних довідково-інформаційних служб, зокрема використовуваного ними програмного забезпечення. Є певний досвід у створенні бібліотеками довідкових служб, що надають послуги у віртуальному середовищі в масштабі реального часу. Великі можливості в цій галузі відкриває розвиток бібліотечної співпраці на основі кооперування інформаційних ресурсів та спільного використання професійних знань спеціалістів з метою якісного обслуговування користувачів бібліотек [11].

Поцифрування фондів сприяло і розвитку в інформаційному просторі такої бібліотечної послуги, як електронна доставка документів з будь-якої бібліотеки світу. Упровадження ЕДД відіграє важливу роль у підвищенні якості задоволення потреб користувачів, значно економить час на доставку необхідної інформації і розширює коло інформаційних джерел. На сучасному етапі ІФЛА обстоює право читача на інформацію та надання документа на основі ЕДД. Члени ІФЛА вважають: якщо бібліотекам і громадянам не буде надано можливості безплатного доступу й використання електронних копій для цілей, які відповідають суспільним інтересам, таким як освіта і наукові дослідження, виникне небезпека, що переваги інформаційного суспільства будуть доступними лише тим, хто може за це заплатити. Нині дедалі більше виробляється інформації в електронній формі, яку легко копіювати і розсилати. Тому постають питання, пов'язані з авторським правом та заборонаю поширення електронних текстів. Складнощі в запровадженні ЕДД виникають також у зв'язку із забезпеченням зберігання документів. Не можна сканувати один текст декілька разів, оскільки це призводить до зношування документа. Тому організація процесу сканування повинна забезпечувати ведення архіву копій електронних документів, що не відповідає нормі Закону про авторське право. Отже, важливо на державному рівні вирішити питання щодо створення та збереження копій електронних документів, які слід виключити зі сфери дії цього Закону, що є необхідною складовою нової діяльності бібліотек [2; 6].

Технології Інтернету поступово еволюціонують, замість традиційних веб-сервісів першого покоління поширюється технологія Веб 2.0, побудована на принципі залучення користувачів до наповнення ресурсів контентом. Віртуальні соціальні мережі охоплюють дедалі більше користувачів. Практично щодня створюються сотні віртуальних спільнот по всьому світі, які залучають величезну кількість користувачів. Технології Веб 2.0 — найпоширеніші, оскільки дозволяють створювати системи управління знаннями, що є одним з пріоритетних завдань у формуванні сучасного інформаційного суспільства.

Основні принципи технологій Веб 2.0 — це принцип колективізму, відповідно до якого будь-який проект розвивається й існує саме тому, що над ним працює великий колектив, і чим більше користувачів у сервісі, тим він ефективніший. Принцип кооперації виявляється в тому, що користувачі й розробники постійно взаємодіють і співпрацюють. Механізми коментування, правки, редагування, запозичення є невід'ємними для будь-якого проекту. Принцип відкритості реалізується в тому, що вся інформація, яка

збирається в проєктах Веб 2.0, є відкритою і доступною для використання в інших проєктах. І це стосується не тільки контенту, а й програмного коду, який також можна запозичувати і використовувати в інших проєктах. Основна вимога — надавати можливості доступу до всіх змін і доповнень до програмного коду, які вносить користувач. Принцип доступності відтворюється в тому, що будь-який проєкт, пов'язаний з Веб 2.0, орієнтований на долучення простого користувача, тому більшість служб прості у використанні й доступні будь-кому. Для створення свого сайту не потрібно знати жодних спеціальних мов або набувати спеціальних навичок. Єдине, що слід мати користувачеві — бажання поділитися своєю інформацією. Принцип інтерактивності дозволяє легко отримати відгук від численних користувачів мережі. Основна відмінність сервісу Веб 2.0 від інших — можливість швидкого і простого формування контенту кінцевим користувачем. Наявність таких принципів, як синергетичність і інституціоналізація, дозволяє розглядати процеси Веб 2.0 з точки зору паралельного розвитку та самоорганізації. Унікальність цих технологій полягає в глобальності охоплення користувачів у мережі Інтернет. Працювати в сервісі Веб 2.0 має можливість користувач з будь-якої країни світу [9].

Таким чином, глобалізація сучасного суспільства зумовила глобалізацію інформаційно-бібліотечної діяльності на основі об'єднання найкращих культурних надбань людства — цифрових ресурсів бібліотек, міжнародної співпраці, розвитку інноваційних технологій. Ці процеси об'єднують діяльність бібліотек, позбавляють умовних меж їх існування.

Глобалізаційні процеси, що відбуваються в інформаційно-бібліотечній сфері, сприяють підвищенню якості діяльності бібліотеки, її більшій відповідності читацьким потребам і запитам. Водночас існує небезпека уніфікації діяльності бібліотеки, що вкрай небажано відповідно до мовних, культурних та побутових стандартів. Особливо це актуально для публічних (муніципальних) бібліотек, які є не тільки інформаційними, а й дозвіллевіми, культурними центрами місцевого співтовариства.

На основі інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотечних установ відбуваються становлення корпоративної бібліотечної співпраці та взаємодії з користувачами. Характерними проявами цього є корпоративні каталогізація й формування фондів; створення повнотекстових електронних колекцій, спільних баз даних та інших корпоративних інформаційних продуктів; спільне інформаційне обслуговування користувачів; участь у роботі професійних асоціацій. Розвиток і зміцнення саме цих глобальних форм взаємодії інформаційно-бібліотечних установ стають основою для формування бібліотечних об'єднань та започаткування корпоративних бібліотечних систем.

Подальші напрями роботи із зазначеної проблематики пов'язано з дослідженням корпоративної роботи з упровадження в діяльність бібліотек програмного забезпечення з відкритим кодом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Жабко Е. Д. Формирование ресурсной базы онлайн-справочно-библиографического обслуживания / Е. Д. Жабко // Науч. и техн. б-ки. — 2000. — № 8. — С. 20–30.

2. Лаврик О. Л. Организация службы электронной доставки документов в библиотеке / О. Л. Лаврик, В. А. Глухов. — Новосибирск : НГОНБ, 2000. — 26 с.
3. Лыганаєва В. О. Бібліотека в сучасному інформаційному середовищі: основні стратегії розвитку / В. О. Лыганаєва // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х., 1999. — Вип. 1: Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика. — С. 30–37.
4. Маркова Т. Б. Библиотека в истории культуры / Т. Б. Маркова. — СПб. : Наука, 2008. — 327 с.
5. Мелентьева Ю. П. Глобализация как основная тенденция развития библиотечного дела [Электронный ресурс] / Ю. П. Мелентьева. — Режим доступа : http://artlib.osu.ru/site/index.php?option=com_find&reqid. — Загл. с экрана.
6. Позиция ИФЛА по вопросам авторского права в цифровой среде [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.libertarium.ru/ifl-position>.
7. Фесенко К. Как выбрать электронные ресурсы и умело организовать их использование / К. Фесенко // Библиотека. — 2002. — № 8. — С. 25–28.
8. Шрайберг Я. Л. Библиотеки и информационные технологии: десять лет спустя : Ежегодный доклад конференций «Крым», 2003 [Электронный ресурс] / Я. Л. Шрайберг. — Режим доступа : <http://lib.lseptember.ru/2003/20/21.htm>. — Загл. с экрана.
9. Юрик И. В. Web 2.0 и инновации в библиотечно-информационной практике [Электронный ресурс] / И. В. Юрик. — Режим доступа : <http://en.calameo.com/read/0005038397fdbe9875cc4>. — Загл. с экрана.
10. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. — М. : ЗАО Изд-во «Экономика», 2003. — 441 с.
11. Courtois M. Tips for roving reference / M. Courtois, M. Liriano // College a. research libr. news. — 2000. — Vol. 61, № 4. — P. 289–290.
12. Dougherty R. M. Reference around the clock: is it in your future? / R. M. Dougherty // Amer. libr. — 2002. — Vol. 33, № 5. — P. 44–46.
13. Enyart M. G. Reference services: more than information chauffeuring / M. G. Enyart, R. A. Smith. // Spec. libr. — 1996. — Vol. 87, № 3. — P. 156–162.

Надійшла до редколегії 18.03.2014 р.